

УКРАЇНСЬКА ОСВІТА ТА НАУКА В ДІАСПОРІ

Анастасія Хеленюк

(Острог)

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ В НАУКОВОМУ ДОРОБКУ ЛЮБОМИРА ВИНАРА (ДО 80-ЛІТТЯ ВЧЕНОГО)

Стаття є спробою комплексного аналізу публікацій відомого американського історика українського походження Л. Винара, присвячених різним періодам історії України, що складають вагомую частину його наукової бібліографії.

Ключові слова: історія України, козацтво, козацькі лідери, історія українського друкарства, українська писемність, християнізація Русі, національно-визвольні змагання.

Анастасія Хеленюк. Історія України в научному наследии Любомира Вынара.

Стаття являється попиткою комплексного аналізу публікацій известного американского историка украинского происхождения Л. Винара, посвященных различным периодам истории Украины, составляющих весомую часть его научной библиографии.

Ключевые слова: история Украины, казачество, казацкие лидеры, история украинского книгопечатания, украинская письменность, христианизация Руси, национально-освободительное движение.

Anastasiia Kheleniuk. The history of Ukraine in scientific works of Liubomyr Vynar.

Article is an attempt to make a comprehensive analysis of publications known American scholar L. Vynar, devoted to various periods of the history of Ukraine, which constitute a significant part of his scientific bibliography.

Key words: History of Ukraine, Cossacks, Cossack leaders, history of Ukrainian Printing, Ukrainian literature, the Christianization of Rus', the national movement.

Любомир Винар – вчений добре знаний в українському та зарубіжному науковому світі. Його творчий доробок на сьогодні налічує близько 2000 бібліографічних одиниць, включаючи понад 60 книжкових видань (монографії, довідники, підручники для вищої школи), а також наукові та інформаційні статті, енциклопедичні гасла, рецензії та бібліографічні нотатки, публікації документів і матеріалів. Постаті дослідника та аналізу його наукової діяльності присвятили свої статті науковці з діаспори та України. Серед вчених, які аналізували праці історика: А. Атаманенко [1; 2; 3; 4; 5; 6], О. Баран [7], І. Гирич [21], О. Домбровський [23; 24; 25], А. Жуковський [26], Я. Калакура [29], М. Ковальський [30; 31], Л. Сакада [34], В. Степанков [36], Д. Штогрин [40] та ін. У 2010 році в Інституті української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського була захищена кандидатська дисертація, присвячена науковій біографії Л. Винара [37].

З огляду на широкий спектр наукових зацікавлень вченого та значну кількість наукових праць, дослідники творчості Л. Винара аналізують його доробок здебільшого фрагментарно, класифікуючи та об'єднуючи праці науковця за видами чи тематикою. Дана публікація є спробою дати комплексну оцінку праць Л. Винара, присвячених різним періодам української історії, що складає важливу частину його наукового доробку.

Тематика історичних праць вченого широка та різноманітна: середньовічна історія України, ранньомодерна доба, нова та новітня історія, різні аспекти культурного розвитку українських земель. Найбільш ґрунтовні свої студії вчений присвятив історії українського козацтва, однак інші історичні праці вченого є не менш важливими. Вони не лише дають можливість відтворити загальну картину його творчості як історика, але й становлять складову частину української зарубіжної історіографії.

Вибір Л. Винарем тих чи інших періодів української історії для наукового вивчення не був випадковим. На сьогодні в українській історіографії існує декілька варіантів періодизації розвитку української еміграційної історичної науки відповідно до змін генерацій українських істориків, а разом з ними і дослідницьких пріоритетів. Вперше детально це явище проаналізував О. Оглоблин [32, с. 252], який відслідкував характерні риси наукових студій кожної генерації україн-

ських істориків в еміграції, зокрема пріоритетні теми та напрямки їх досліджень, джерельну базу, ставлення до європейської науки тощо. Йдучи за періодизацією О. Оглоблина, відносимо Л. Винара до “молодшого покоління істориків четвертої генерації”, що складалася з науковців, які не завершили власну освіту через війну та молодих дослідників, що одержали освіту впродовж другої половини 40-их – поч. 50-их рр. За висновками О. Оглоблина, вони опрацьовували княжу і козацьку добу, історію права, церкви та новітню історію [32, с. 126].

У науковому доробку вченого є декілька статей, аналіз змісту яких дозволяє стверджувати, що вченим було порушено низки питань з історичного та культурного розвитку Київської держави. Одну із своїх перших наукових студій Л. Винар присвятив власне періоду Київської Русі. Його публікація “Переїзд Бруна-Боніфація з Кверфурту через Київ з часів Володимира Великого (1006–1007 р.)” [15] з’явилася на сторінках журналу “Розбудова держави”. Він детально вивчив документ, що відноситься до періоду князювання Володимира Великого, вказавши на неточності у працях своїх попередників та невиправдане нехтування цим джерелом серед сучасних дослідників. У статті молодий вчений відтворив один із епізодів історії міжнародних відносин Київської держави та висловив власні міркування щодо значення цього документу для вивчення середньовічної історії України.

Найбільш ґрунтовне дослідження з періоду середньовічної історії України Л. Винар присвятив темі християнізації Русі та розвитку писемної культури та освіти [20]. Його праця складається з кількох тематичних блоків, в яких автор розглянув питання культурного розвитку Київської Русі, серед них – проблеми розвитку писемності та освіти, на фоні прийняття країною християнства як офіційної державної релігії, існування шкільництва в Київській Русі, аналіз культурно-наукових осередків тогочасної української держави. Дослідження української писемності Л. Винар розглядає в контексті історії розвитку східнослов’янської писемності. Зокрема дослідник аргументовано доводить тезу про існування докириличної писемності в Київській Русі, яка, на його думку, формувалася з ідеографічного письма черняхівської культури, а пізніше – під впливом Візантії. Вчений також запропонував власну періодизацію розвитку української писемності. Вивчаючи культурний розвиток Київської держави вчений висловив власні міркування щодо дискусійного питання – існування бібліотеки та Академії Ярослава Мудрого. Л. Винар долучається до тих вчених, які в своїх дослідженнях висловлювались на користь гіпотези про існування Академії, “в якій гуртувалися провідні інтелектуали і “книжники” доби Ярослава.

Хронологія появи публікацій Л. Винара, присвячених давньоруській історії свідчить про те, що вчений не мав на меті системно вивчати це питання, а повертався до теми в різні періоди своєї наукової творчості. Проте, його наукові концепції прийняті в сучасній історіографії, про що свідчить, наприклад, включення усіх публікацій Л. Винара з давньоруської тематики до бібліографічного покажчика “Історія Києва з найдавніших часів до 2000 р. (у виданнях XVII ст. до 2000 р.)”, підготовленого Інститутом історії України [28].

Ключовою темою в історичному доробку вченого є історія української козаччини, зокрема її розвиток і рання діяльність в XVI ст., міжнародні зв’язки, державне будівництво XVII і XVIII ст. Він досліджував окремі етапи розвитку козацького стану і діяльність його провідних лідерів: С. Наливайка, М. Кривоноса, І. Підкови, Б. Хмельницького, Д. Вишневецького, А. Войнаровського, І. Мазепи та ін. Л. Винар розробив та впровадив власну схему періодизації історії українського козацтва, а його історичні біографії до сьогодні залишаються важливим джерелом для вивчення постатей українських козацьких лідерів. Оцінюючи дослідження Л. Винара з історії козаччини, В. Степанков зазначив: “У розумінні історичного процесу він зумів органічно поєднати сильніші сторони основних наукових шкіл української історіографії. Внаслідок чого, знайшли об’єктивну оцінку ролі у ньому народних мас, еліти, особи, держави й геополітичного чинника” [36, с. 78].

Історія козацтва захопила Л. Винара ще в студентські роки. Значний вплив на нього здійснили викладачі Українського Вільного Університету: історики Д. Дорошенко, Н. Полонська-Василенко, О. Оглоблин, Б. Крупницький, археологи П. Курінний, В. Щербаківський, Я. Пастернак та інші видатні вчені, які добре знали історичні джерела, історичну методологію та були спеціалістами козацької доби в історії України. Особливо важливу роль у виборі Л. Винаром козацької тематики дослідження відіграв О. Оглоблин, який вважався найвидатнішим знавцем історії козаччини серед українських еміграційних вчених [12, с. 84].

Власне в УВУ у Л. Винара сформувалися і утвердилися погляди на історичний процес. Зокрема він вважав, що "український історичний процес не можна вимірювати будь-якою догматично-історичною концепцією, пов'язаною виключно з ролю української провідної верстви в українській княжій (князі і бояри) та Козацько-Гетьманській державі (гетьмани, козацька старшина). Я вважав, що український історичний процес включав усі суспільні верстви українського населення, в тому числі міщан, селян і козацькі низи. Кожна соціальна кляса відіграла свою питому роллю у розбудові української культури та в різних ділянках суспільного життя України" [12, с. 84]. Варто зауважити, що вже семінарійні праці Л. Винара віддзеркалювали наукові зацікавлення молодого вченого і були присвячені козацьким лідерам, а дипломна робота "Походи українських козаків на Молдавію в другій половині XVI століття" під керівництвом О. Оглоблина була визнана однією з найкращих магістерських робіт, виконаних в УВУ [33, с. 36].

Першою друкованою працею Л. Винара з козацької тематики була стаття "Англієць про Україну в XVII ст.", опублікована в журналі "Україна" за редакцією Ілька Борщака [8]. У ній було коротко проаналізовано життя і діяльність англійця Едварда Бровна, перекладача праці П. Шевальє на англійську мову.

Подальші дослідження Л. Винара з козацької тематики оформилися в ряді монографій, нарисів та статей, присвячених видатним козацьким лідерам, питанням генези українського козацтва, характеристики козацької організації у військовому, політичному і соціологічному аспектах, ролі Запорозької Січі та городового українського козацтва в українському історичному процесі, типології козацьких формацій, питанню історичної схеми козацького історичного розвитку та ін.

Характеризуючи дослідження Л. Винара, слід в першу чергу звернути увагу на методи його дослідження. Історичну методологію вчений визначає як процес критичного дослідження, відбору і підтвердження історичних джерел, техніку презентації історичного дослідження. Вона в першу чергу проявляється в особливому критичному ставленні до джерел. Всі його роботи ґрунтуються на значній джерельній базі. У дослідженнях з історії козащини важливу роль відіграло знання істориком іноземних мов (латинська, французька, німецька, польська, російська), що дало йому можливість працювати безпосередньо з оригіналами джерел та використовувати їх у своїх працях. Працюючи над питаннями молдавсько-українських взаємин, Л. Винар вивчив також і румунську мову аби мати можливість працювати з румунськими джерелами.

У своїх студіях Л. Винар дотримується історичної схеми Грушевського, яка визначає неперервність українського історичного процесу. Однак, прийнявши схему Грушевського в основу своїх досліджень, Л. Винар в багатьох моментах не погоджувався з його історичними висновками. У тому числі і щодо генези та шляхів походження українського козацтва.

Всі праці Л. Винара з козацької тематики можна поділити на кілька категорій: монографічні дослідження, статті та енциклопедичні гасла. Вони в свою чергу складають дослідження з різних проблем історії українського козацтва: теоретичні праці з періодизації та типології козацької доби, персональні дослідження, присвячені біографіям відомих козацьких лідерів, історіографічні та джерелознавчі студії.

Однією з ключових проблем для висвітлення історії козацтва Л. Винар вважає питання періодизації козацької доби. Спираючись на попередньо створені історичні періодизації М. Грушевського, Д. Яворницького, І. Крип'якевича, Б. Крупницького, Л. Винар відзначив, що цими вченими не було приділено належної уваги періодизації власне козацької доби. Така періодизація була лише складовою більш загальних історичних схем, які створили ці вчені. Створюючи власну періодизацію, Л. Винар звернув увагу на соціологічні та політичні процеси, які якісно впливали на оформлення та розвиток козацької організації. У схемі Л. Винара виокремлено 4 основних періоди козацької доби та окреслено основні їх риси. Перший період (початковий або "доісторичний" в історії козащини) – XIV–XV ст.) – це час функціонування козацтва як явища побутового (військового та економічного); другий період ("ранній козацький період" – хронологічно охоплює перші три чверті XVI ст.) – в цей період козацтво оформилося як суспільна верства і виступало як "категорія виразно соціальна"; третій – "період розквіту козащини" (остання чверть XVI–XVII). Він відзначився перетворенням козацтва у керівну політичну і державну силу. Четвертий – період козацько-гетьманської держави (друга половина XVII–XVIII ст.). У цей час козацтво стає керманічем утвореної української держави і виступає "як категорія державно-політична". В межах кожного періоду дослідник виділяє т. зв. субперіоди, які творять внутрішню періодизацію.

Еволюцію козацької організації Л. Винар розглядає, виділяючи наступні етапи: “дружинницький етап”, в якому козащина виступала як стихійна сила “без виразної соціальної та політичної програми” у формі незалежних козацьких дружин-ватаг під проводом окремих отаманів (в межах першого періоду); “уходницький етап і постання осілого козацтва”, коли з’являються перші прояви його міської організації, “запорозьке козацтво і оснування Запорозької Січі” – етап формування козащини як мілітарної організації, незалежної від безпосередніх впливів литовської і польської влади та етап постання козацького реєстру (в межах другого періоду). За висновками самого вченого, жоден з цих періодів не був замкненим і ізолюваним, оскільки козащина розвивалась одночасно в різних організаційних формах [18, с. 281]. Структуру періодизації історії козацтва Л. Винар створив у 60-их рр. та опублікував результати своїх досліджень в першому числі УІ [18].

Повторно дослідник звернувся до цієї теми майже через 30 років. Нове прочитання джерел та історичної літератури, що з’явилася за цей час, дозволило вченому по-новому подивитися на цю проблему, внести певні уточнення, висунути нові гіпотези. Все це він сформулював в доповіді “Початки і ранній розвиток української козащини: вибрані питання типології козацької організації і періодизації козацької доби (деякі гіпотези і висновки)”, яку виголосив на конференції в Сорбоні (березень 1991) [16]. У ній він піддав критиці радянську модель ранньої доби української козащини, а також термінологічну плутанину в американській та західноєвропейській історіографії у назвах українського народу та окремих козацьких формацій. Л. Винар наголосив на доцільності використання “порівняльної методи” в дослідженні козацтва із з’ясуванням історії розвитку аналогічних формацій в інших народів (козацтва в Росії, гайдуків у Семиградді, “гленцлерів” у Туреччині тощо).

Л. Винар вніс також уточнення в розроблену ним періодизацію. Так перший період історії козащини, на його думку, охоплював кінець XIV – початок XVI ст. (у попередній періодизації він завершувався кінцем XV ст.). “Дружинницький” та “уходницький” етапи тепер існують в межах першого періоду та “часто себе покривають”. У цей час козацтво виступає стихійною силою без “виразної соціальної та політичної програми”. Другий – “ранній козацький період” хронологічно охоплює три чверті XVI ст. У ньому козацтво оформилося в суспільну верству й виступало соціальною категорією. Тоді ж козацтво виходить на міжнародну арену як самостійний фактор. Третій період – “розквіту козащини” – припадає на останні десятиріччя XVI – першу половину XVII ст., коли козацтво перетворюється в політичну силу з власною внутрішньою і зовнішньою політикою. Завершується період Хмельниччиною, коли козацтво стає головною політичною і державною силою в Україні. Автор поставив під сумнів гіпотезу М. Грушевського, що в середині XVI ст. ще не існувало козацької верстви. Четвертий період – “починаючи від Хмельниччини, до майже кінця XVIII ст.” – це “доба козацько-гетьманської держави”, в час якої козащина виступала як “категорія державно-політична” [16, с. 291].

Періодизація Л. Винара частково базована на схемі козацької історії, розробленої М. Грушевським. Однак, основну увагу в своїх студіях М. Грушевський присвятив періоду кінця XV – початку XVI ст., тому власне ця доба підпала під детальну періодизацію. Грушевський виокремив 2 відмінних періоди в історії козащини: перший охоплює кінець XV – середину XVI ст. – час існування козацтва як явища побутового та формування його у суспільну верству, яка викристалізувалась наприкінці XVI ст., чим зумовлений початок наступного періоду. Добою закінчення процесу еволюції українського козацтва до оформлення в стан М. Грушевський вважає злам XVI–XVII ст. Аргументами в датуванні для вченого є якісні зміни в структурі і суті козащини, стрімке вивищення ролі козацтва в національних та релігійних процесах в Україні, перетворення його в суб’єкт міжнародних відносин. Однак XVII ст., як і подальші періоди, не стали об’єктом дальшої періодизації з боку Грушевського. Таким чином, Л. Винар розширив, доповнив та обґрунтував періодизацію козацької доби, створивши, за словами В. Брехуненка, першу ґрунтовну після М. Грушевського схему історії козащини [8, с. 234].

Більшість сучасних дослідників з певними доповненнями приймають схему періодизації козацької доби Л. Винара. Одним з тих, хто відгукнувся на дану схему, був В. Сергійчук. Він зокрема зазначав: “Доводиться лише висловлювати жаль, що чверть століття тому радянська наука не почала обговорювати запропоновану Л. Винаром періодизацію ранньої історії українського козацтва” [35, с. 133]. Історик української козащини В. Голобуцький, з яким Л. Винар свого часу вів полеміку щодо початків формування українського козацтва, а особливо ролі еліти

(зокрема Д. Вишневецького) в його організації, в перевиданні своїх праць зрештою визнав схему Л. Винара, однак, залишився при думці про непричетність князя Вишневецького до формування Запорозької Січі [22, с. 72-73].

Аналізуючи роль реєстрового козацтва в загальному розвитку української козаччини, Л. Винар приходиться до висновку, що при оцінці цього явища треба брати до уваги дві справи: з одного боку намагання Польщі контролювати діяльність та ріст козаччини, а з другого – боротьбу козаків за легалізацію свого суспільного статусу в рамках існуючої Речі Посполитої. На думку Л. Винара, козацтво вийшло в цій "боротьбі" переможцем, оскільки Польщі не вдалося підпорядкувати собі козацький рух, а реєстровики добилися своїх прав і тим самим "положили правну основу під оформлення і легалізацію нової суспільної верстви" [17, с. 169]. Подібні висновки знаходимо і в дослідженнях В. Щербака, зокрема про те, що залучення козаків на державну службу сприяло виробленню правових основ функціонування козацтва: "козацькі вольності" набули чітких рис, наповнилися конкретним змістом: звільнення від податків та повинностей, крім військової служби, особливе адміністративне підпорядкування та судочинство, свобода вибору місця проживання та заняття промислами, право на землеволодіння [41, с. 100]. Важливим було також порушення Л. Винаром проблеми термінологічної неузгодженості назви реєстрових козацьких формацій і назви козацтва, пов'язаного з Низом і Січчю, оскільки в літературі і реєстрових, і запорозьких козаків, які проживали на Низу часто називали "запорозькими" і "низовими". Тому вчений пропонує називати козаків з волості реєстровими або городовими, а козаків з Низу – запорозькими. Сьогодні в науковій літературі ці означення козацьких формацій є усталеними – "реєстрові козаки" та "Військо Запорізьке" [39, с. 422].

Л. Винар аналізує також теорії походження козацтва, з яких виділяє три головні групи:

- етимологічні історичні теорії, що базувалися на семантичних висновках;
- теорії етнічної окремішності козаччини, в яких генеза українського козацтва асоціювалась з неукраїнським етнічним елементом;
- теорії автохтонності української козаччини, в яких козаків розглядають як інтегральну частину українського народу.

З погляду хронологічного й методологічно-дослідного вказані теорії про початки української козаччини дослідник умовно ділить на дві основні групи: 1) теорії доби прагматично-описової історіографії (XVI–XVIII ст.) та 2) теорії доби наукової історіографії (з XIX ст. до сьогодні).

Аналізуючи дослідження Л. Винара, можемо виокремити основні його висновки:

- козаччина формувалася в основній масі з місцевого українського населення [14, с. 489];
- українська козаччина формувалася "в зударі із татарськими ордами та степом, вона перебрала багато прикмет і звичаїв, як також деяких мовних окреслень від татар. Проте це не значить, що татари надали українському козацтву якусь форму або обличчя. Українська дніпровська козаччина була органічно українським історичним явищем, відмінним від козацьких формацій інших народів" [14, с. 490];
- пояснення походження козацтва лише з уваги на семантичні виводи (наприклад пояснення походження козацтва від назви черкесів і міста Черкас) можуть бути лише допоміжними, а не вирішальними в процесі вивчення історичного явища козаччини;
- окрему роль у формуванні козаччини відіграли т. зв. уходи та взагалі економічний чинник [14, с. 492];
- серед теорій походження козацтва Л. Винар не підтримує "черкаську", "татарську", "болохівську", "бродницьку" теорії, протиставляючи їм власні аргументи щодо раннього розвитку козаччини.

Ще одним важливим напрямком наукових студій Л. Винара з козацької історії є проблема козацтва як суб'єкта міжнародних відносин. Як зазначає В. Степанков, висловлені Л. Винаром думки з приводу діяльності козацтва на арені міжнародних відносин "мали в собі потужну потенцію для подальшого розвитку, але виявилися незатребуваними українською радянською історіографією і почали ґрунтовно розроблятися в Україні тільки в 90-их роках ХХ ст." [36, с. 18]. Л. Винар один з перших в історіографії висунув тезу про те, що українське козацтво було самостійним фактором в європейській міжнародній політиці XVI ст. Зазначимо, що лише зараз ця теза знайшла підтримку у провідних дослідників українського козацтва.

У контексті аналізу міжнародної діяльності козаків окрему увагу Л. Винар присвятив темі національно-визвольної війни під проводом Б. Хмельницького. Виокремивши дослідження міжна-

родної політики Б. Хмельницького, Л. Винар розкриває власний погляд на перебіг подій та постать гетьмана. Події національно-визвольної війни вчений називає “українською революцією”, “українською національно-соціальною революцією”, “всенародньою революцією”, що спрямовувалась на “визволення Батьківщини” та створення незалежної держави. Міжнародну політику Б. Хмельницького, а саме українсько-молдавську концепцію Л. Винар вважає “видатним продовженням козацької молдавської концепції з другої половини XVI ст.”. Вчений однозначно висловився щодо початків війни, зокрема про те, що від початку свого виступу Б. Хмельницький “не воював лише “за свої кривди”, як це залюбки твердить подекуди минула і сучасна українська історіографія”, а “мав прецизно накреслений план визволення Батьківщини” [13, с. 330]. Л. Винар один з не багатьох дослідників, хто на рівні окремого дослідження довів існування “молдавського напрямку” зовнішньої політики Б. Хмельницького. Оцінюючи внесок Л. Винара в розробку цієї проблеми, український дослідник Ф. Яценюк зазначав, що Л. Винар першим серед істориків оцінив молдавську політику великого гетьмана не лише як акт встановлення династичних зв’язків з молдавським господарем В. Лупулом, а, перш за все, як далекоглядний, державотворчий крок по створенню Наддунайської ліги в складі Молдавії, Валахії й Трансільванії [43, с. 25].

Важливе місце в творчості Л. Винара займають дослідження, присвячені видатним козацьким лідерам: Максиму Кривоносу, Івану Підкові, Северину Наливайку, Андрію Войнаровському, Дмитру Вишневецькому, біографії яких здебільшого не вивчались на рівні окремих праць. Їх постаті розглядаються на фоні загального розвитку козацтва, часто в контексті міжнародних відносин і молдавської політики зокрема. При цьому Л. Винар завжди наголошував на маловивчених або дискусійних питаннях, які він намагався вирішити у своїх дослідженнях.

Кожна з досліджуваних Л. Винарем постатей – це в першу чергу особистість, наділена непересічними організаторськими рисами. У своїх дослідженнях Л. Винар відтворив важливі сторінки української історії та визначив роль козацьких лідерів у ході основних подій, намагався дати найбільш об’єктивну оцінку їх діяльності. В історичних біографіях чітко простежується прагнення дослідника не лише виокремити найважливіші факти з життя історичної особи, але й зрозуміти світогляд своїх героїв, що в свою чергу дає можливість для пояснення їх дій та вчинків. Важливою ознакою праць Л. Винара з козацької тематики є детальна характеристика історичної ситуації, в якій жили та діяли його герої, оскільки історичне тло є необхідною умовою для чіткого розуміння середовища, оточення, загальної ситуації, в якій діяли історичні особи. Використавши значний масив джерел з іноземних архівів, проаналізувавши цілий ряд праць з даної тематики, а також застосувавши власні дослідницькі методи, Л. Винар створив історичні біографії видатних козацьких лідерів, які й до сьогодні не втратили своєї актуальності. Вважаємо, що об’єктивний їх аналіз значною мірою доповнить здобутки української історіографії, допоможе у створенні загальних синтетичних праць з історії України та окремих її періодів.

Важливо зазначити, що одночасно із діаспорними істориками тему козацтва активно розробляли їх колеги на підрадянській Україні. Дослідження історії козацтва в повоєнній радянській історіографії мало свою певну еволюцію – від повної заборони (1947–51 рр.) до піднесення на щит (1954 р.), в зв’язку з проголошенням “Тез про 300-річчя возз’єднання України з Росією”. Цікавою є думка В. Яремчука про те, що отримавши статус “офіційної”, тема козацтва в радянській українській історіографії починає розроблятися в двох напрямках – офіційному та альтернативному (“ревізійністському”) [42, с. 284]. У порівнянні з трактуванням історії козацтва Л. Винарем, бачимо, що тематика та акценти в його працях в певній мірі перегукуються з працями радянських істориків-ревізійністів. Так, їх історичні дослідження є більш персоніфікованими – у Л. Винара 19% праць з історії козацтва присвячені видатним козацьким лідерам (з них 2 монографічних дослідження). У той час, як в офіційній історіографії основна причина виникнення козацтва визначалася протидією селянських мас соціально-економічному і національному гнобленню, О. Апанович та М. Киценко виокремлювали роль Д. Вишневецького в організації козацького товариства, однак на відміну від Л. Винара та В. Голобуцького вважали пісню про Байду – “збірним образом”, в якому відбилися елементи трагічної долі Д. Вишневецького.

Ф. Шевченко звернув увагу на тривалий період становлення козацької верстви. У другому випуску щорічника “Середні віки на Україні” (1973) вчений опублікував статтю, яка містить висновок про перетворення козацтва на окремий соціальний стан українського суспільства у роки Національно-визвольної війни [38, с. 22] тоді як Л. Винар відносить формування козацького стану ще до XVI ст.

Натомість 60-70-ті рр., на які припадає активна пошукова та наукова діяльність Л. Винара з історії козацтва, позначилися в українській радянській історіографії практично зникненням з обширу наукових зацікавлень цієї теми. Тема козацтва, зокрема її роль в українському державотворенні стає прерогативою українських дослідників з діаспори.

Варто також відзначити опрацювання Л. Винарем енциклопедичних гасел, в тому числі і з козацької тематики. Після смерті Б. Крупницького, у 1956 р. головний редактор "Енциклопедії українознавства" проф. В. Кубійович та редактор її історичного відділу О. Оглоблин запропонували Л. Винару опрацювати усі енциклопедичні гасла про козащину, починаючи від XV ст. до Хмельниччини. В цілому, Л. Винар опрацював 94 гасла до україномовного та англomовного видань "Енциклопедії українознавства", з "козацького періоду" в українській історії.

Окреме місце в науковому доробку вченого займає дослідження з історії раннього українського друкарства, в якому вчений довів існування дофедорівського українського книгодрукування, а також, на основі недоступної для дослідників з України літератури, обґрунтував найбільш дискусійні питання цієї теми. Його праця "Історія українського раннього друкарства (1491–1600)" була опублікована англійською, українською та німецькою мовою, що дало можливість ознайомитись з нею ширшому колу дослідників [11; 44].

Оскільки Л. Винар мав можливість користуватися недоступними для українських вчених працями, в його дослідженні знаходимо ряд акцентів на вивчення друкарської спадщини І. Федорова, яких немає у працях дослідників з України. На основі джерел Л. Винару вдалося вирішити ряд нерозкритих його попередниками питань, висунути нові гіпотези. Він висловив найпереконливіші за тогочасного стану вивчення джерел версії, спростував різні фантастичні припущення – про походження Фіоля з лемків, про його працю в закарпатському Грушові тощо. Л. Винар також систематизував історію дофедорівського книгодрукування в Україні та запропонував його періодизацію. Таким чином, дослідження Л. Винара про початки українського друкарства займає вагомe місце в науковій літературі, присвяченій цій темі. Про це свідчить насамперед віднесення її Я. Ісаєвичем до "спеціальних досліджень" з цієї тематики, крім того, вчений високо оцінює заслуги автора праці [27, с. 29]. Водночас, поява праці Л. Винара, присвяченої історії українського книгодрукування спричинила дискусію в наукових колах, зокрема серед славістів та мовознавців, що свідчить про актуальність дослідження вченого.

Дослідження з нової та новітньої історії складають частину ранньої творчості Л. Винара. Їх поява припадає в основному на 50-ті – поч. 60-их рр. – це час творчого пошуку молодого дослідника, що спричинив появу низки наукових досліджень з різних тем та періодів історії України. Основна наукова проблема, що пов'язує всі ці дослідження – вивчення причини поразки українських національно-визвольних змагань поч. ХХ ст. в рамках газетних та журнальних публікацій Л. Винар проаналізував історичну та суспільну ситуацію в Україні періоду національно-визвольних змагань, охарактеризував діяльність політичних лідерів того часу та висловив власне ставлення до суспільних рухів, зокрема "махновщини". Основною ідеєю дослідника при аналізі цього періоду є, насамперед, твердження, що "Українська народня республіка відновила державність українського народу і була природнім продовженням історичного державного процесу, починаючи від Київської Русі, яку треба вважати за найбільшу українську державу" [10, с. 3]. Політичну діяльність М. Грушевського Л. Винар вважає визначальною у процесі державного будівництва 1917–18 рр., а проголошення Четвертого Універсалу є ключовою подією цього періоду.

Як бачимо, історичні праці вченого охоплюють різні періоди з історії України: давньоруський період, добу козащчини, українські національно-визвольні змагання в 1917–1918 рр. Важливо, що у своїх працях вчений звертав увагу на маловивчені або ж дискусійні питання. У працях з історії козацтва Л. Винар запропонував власну періодизацію історії козацтва, довів, що українські козаки виступали суб'єктом міжнародних відносин, охарактеризував генезу та розвиток реєстрового козацтва та його ролі у формуванні окремої верстви українського суспільства. У біографічних розвідках, присвячених відомим козацьким лідерам, дослідник уточнив та з'ясував ряд спірних питань в біографіях відомих ватажків козацтва. Висловлені дослідником гіпотези ще в кін. 50-их–60-их роках були позитивно оцінені як в українській, так і зарубіжній історіографії.

Окремий напрям досліджень Л. Винара – вивчення історії українського книгодрукування. Досліджуючи історію українського друкарства Л. Винар довів існування дофедорівського кни-

годрукування в Україні. Досі маловідомими в Україні є праці Л. Винара про культурний розвиток українських земель періоду Київської Русі, зокрема його погляди щодо української писемності та освіти того часу. Період українських національно-визвольних змагань 1917–1920 рр. Л. Винар характеризує в основному з точки зору діяльності М. Грушевського та законодавчої політики Української Центральної Ради.

Джерела та література:

1. Атаманенко А. Дослідник життя Олега Кандиби-Ольжича / А. Атаманенко // Любомир Винар. Олег Кандиба Ольжич: дослідження та джерела / [Ред. Алла Атаманенко]. – Острого; Нью-Йорк: Українське Історичне Товариство; Національний університет “Острозька академія”, Інститут дослідження української діаспори, 2008. – С. 13–34.
2. Атаманенко А.Є. До 80-річчя професора Любомира Романа Винара / А.Є. Атаманенко, А.А. Хеленюк // Український історичний журнал: Науковий журнал. – 2012. – № 2. – С. 231–233.
3. Атаманенко А. Любомир Винар як редактор “Українського історика” / А. Атаманенко // Український історик, 2003. – Ч. 1-5. – С. 16–38.
4. Атаманенко А. Любомир Винар: життя і праця (3 нагоди 75-ліття вченого) / А. Атаманенко // Український історик. – Нью-Йорк; Торонто; К.; Львів; Острого; Париж, 2007-2008. – Ч. 3-4. – С. 7–44.
5. Атаманенко А. До 75-річчя Любомира Романа Винара / А. Атаманенко, Ю. Макар // Український історичний журнал. – 2007. – № 2. – С. 225–229.
6. Атаманенко А. Покликання – історія (До 75-ліття Любомира Романа Винара) / А. Атаманенко, А. Хеленюк // *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze*. 25-26. Spotkania polsko-ukraińskie. Emigracja ukraińska historia, kultura, postacie, instytucje, związki z Polakami. *Studia Ucrainica*. Pod redakcją Stefana Kozaka przy współpracy Walentyny Sobol i Bazylego Nazaruka. – Warszawa, 2008. – S. 418–428.
7. Баран О. Любомир Роман Винар (3 нагоди 65-ліття) / О. Баран // Український історик. – Нью-Йорк; Торонто; К.; Львів; Острого; Париж, 1997. – Ч. 1-4. – С. 11–32.
8. Брехуненко В. Проблема періодизації історії української козаччини у працях М. Грушевського / В. Брехуненко // Український історик. – 1991/1992. – Ч. 3-4/1-4. – С. 229–234.
9. Винар Л. Англієць про Україну у XVII сторіччі (Едвард Бровн, перекладач праці П'єра Шевальє) / Л. Винар // Україна (Париж). – 1953. – Ч. 10. – С. 824–826.
10. Винар Л. Думки про українську державність в контексті її історичного розвитку / Л. Винар // Новий шлях. – 1989. – Ч. 37. – 16 вересня. – С. 3.
11. Винар Л. Історія українського раннього друкарства (1491–1600) / Л. Винар. – Чикаго; Денвер: Накладом Українсько-американської видавничої спілки в Чикаго, 1963. – 88 с.
12. Винар Л. Мої “зустрічі” з запорозькими козаками / Л. Винар // Винар Л. Козацька Україна. Вибрані праці / [Ред. Валерій Степанков, упор. Алла Атаманенко] / Інститут історії України НАН України, Українське історичне товариство. – К.; Львів; Нью-Йорк; Париж: “Місіонер”, 2003. – С. 81–93.
13. Винар Л. Молдавська концепція Богдана Хмельницького в роках 1648–1653 рр. / Л. Винар // Винар Л. Козацька Україна. Вибрані праці / Любомир Винар / [Ред. Валерій Степанков, упор. Алла Атаманенко] / Інститут історії України НАН України, Українське історичне товариство. – К.; Львів; Нью-Йорк; Париж: “Місіонер”, 2003. – С. 309–331.
14. Винар Л. Огляд історичної літератури про початки української козаччини / Л. Винар // Винар Л. Козацька Україна. Вибрані праці / [Ред. Валерій Степанков, упор. Алла Атаманенко] / Інститут історії України НАН України, Українське історичне товариство. – К.; Львів; Нью-Йорк; Париж: “Місіонер”, 2003. – С. 466–498.
15. Винар Л. Переїзд Бруна-Боніфация з Кверфурту через Київ з часів Володимира Великого (1006–1007 р.) / Л. Винар // Розбудова держави (Денвер). – 1955. – Т. 7. – Ч. 1 (16). – С. 7–17.
16. Винар Л. Початки і ранній розвиток української козаччини: вибрані питання типології козацької організації і періодизації козацької доби (деякі гіпотези і висновки) / Л. Винар // Винар Л. Козацька Україна. Вибрані праці / [Ред. Валерій Степанков, упор. Алла Атаманенко] / Інститут історії НАН України, Українське історичне товариство. – К.; Львів; Нью-Йорк; Париж: “Місіонер”, 2003. – С. 282–293.
17. Винар Л. Початки українського реєстрового козацтва / Л. Винар // Винар Л. Козацька Україна. Вибрані праці / [Ред. Валерій Степанков, упор. Алла Атаманенко] / Інститут історії України НАН України, Українське історичне товариство. – К.; Львів; Нью-Йорк; Париж: “Місіонер”, 2003. – С. 161–171.
18. Винар Л. Проблема періодизації козацької доби / Л. Винар // Український історик. – 1963. – Ч. 1. – С. 3–5.
19. Винар Л. Проблема періодизації козацької доби / Л. Винар // Винар Л. Козацька Україна. Вибрані праці / [Ред. Валерій Степанков, упор. Алла Атаманенко] / Інститут історії НАН України, Українське історичне товариство. – К.; Львів; Нью-Йорк; Париж: “Місіонер”, 2003. – С. 278–282.
20. Винар Л. Християнізація України і розвиток писемної культури та освіти в Києві в X і XI століттях / Л. Винар // Хроніка 2000. – К., 2002. – Вип. 49-50. – № 12. – С. 246–289.
21. Гирич І. Засновник “Українського історика”: коротка біографічна довідка / І. Гирич // Український історик: покажчик змісту. – Нью-Йорк; К.; Мюнхен, 1993. – С. 113-114.
22. Голобуцький В. Запорозьке козацтво / В. Голобуцький. – К.: “Вища школа”, 1994. – 539 с.

23. Домбровський О. Любомир Винар – будівничий української історіографії в діаспорі / О. Домбровський // *Осягнення історії: 36. наук. праць на пошану професора Миколи Павловича Ковальського з нагоди 70-річчя.* – Острого; Нью-Йорк, 1999. – С. 245–251.
24. Домбровський О. Любомир Винар зблизка / О. Домбровський // *На службі Клію: Збірник наукових праць на пошану Любомира Романа Винара, з нагоди 50-ліття його наукової діяльності.* – К.; Нью-Йорк; Торонто; Париж; Львів, 2000. – С. 53–61.
25. Домбровський О. Науково-організаційна діяльність Л. Винара / О. Домбровський // *Український історик.* – 1981. – Ч. 1-4. – С. 7–16.
26. Жуковський А. Любомир Винар: життя і діяльність (з нагоди 75-ліття історика) / А. Жуковський, А. Атаманенко // *Любомир Винар. Біобібліографічний покажчик (1948–2007) / НАН України, ЛНБ ім. В. Стефаника, Українське історичне товариство, Національний університет "Острозька академія"; [Упоряд. Н. Кошик, Л. Кужель; Відп. ред.: М. Романюк, А. Атаманенко].* – Львів; Острого; Париж; Нью-Йорк, 2007. – С. 19–46.
27. Ісаєвич Я. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми / Я. Ісаєвич. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. – 520 с.
28. Історія міста Києва з найдавніших часів до 1861 року. *Наук.-допом. бібліогр. покажчик у виданнях XVII ст.* – 2000 р.: Т. I. – Кн. 1. – К.: Інститут історії України НАН України. – 2007. – 412 с.
29. Калакура Я. Теоретично-методологічні засади української історіографії (За працями проф. Любомира Винара) / Я. Калакура // *На службі Клію: Збірник наукових праць на пошану Любомира Романа Винара, з нагоди 50-ліття його наукової діяльності.* – К.; Нью-Йорк; Торонто; Париж; Львів, 2000. – С. 42–52.
30. Ковальський М. Внесок професора Любомира Винара в розробку проблеми "Наукова історична школа" / М. Ковальський // *Український історик.* – 1997. – Ч. 1-4. – С. 40–46.
31. Ковальський М. Теоретичне обґрунтування грушевськознавства / А. Атаманенко, М. Ковальський // *Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки: Міжвід. збірник наукових праць / Інститут історії України НАН України.* – К., 2004. – Вип. 10. – С. 30–41.
32. Оглоблин О. Українська історіографія. 1917–1956 / О. Оглоблин / Київський Національний університет імені Тараса Шевченка; Центр українознавства Історичний факультет; Державний комітет архівів України. – К., 2003. – 252 с.
33. Оглоблин О. Внесення в справі підвищення д-ра Любомира Винара до ступеня доцента з історії України / О. Оглоблин // *Український історик.* – 1997. – Ч. 1-2. – С. 36.
34. Сакада Л. Діяльність істориків українського зарубіжжя в обороні імені М.С. Грушевського / Л. Сакада // *Український історичний журнал.* – 1996. – № 6. – С. 38–49.
35. Сергійчук В. Тема козацтва на сторінках "Українського історика" / В. Сергійчук // *Український історик.* – 1990. – Ч. 1-4. – С. 128–137.
36. Степанков В. Проблеми козацтва та боротьби за незалежність України у творчості Любомира Винара / В. Степанков // *Винар Л. Козацька Україна: Вибрані праці.* – К.; Львів; Нью-Йорк; Париж, 2003. – С. 11–80.
37. Хеленюк А. Любомир Винар як дослідник української історії та історіографії: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук: 07.00.06. / Хеленюк Анастасія Анатоліївна. – Острого, 2010. – 234 с.
38. Шевченко Ф. Політичні та економічні зв'язки України з Росією в середині XVII ст. / Ф. Шевченко. – К., 1959. – 500 с.
39. Шпитальов Г. Козацькі війська / Г. Шпитальов // *Енциклопедія історії України.* – К.: "Наукова думка", 2007. – С. 422.
40. Штогрин Д. Бібліографія праць Любомира Винара / Д. Штогрин // *Любомир Винар: історик, педагог, бібліограф / [За ред. О. Домбровського].* – Мюнхен; Нью-Йорк; Торонто: Українське Історичне Товариство, 1982. – 71 с.
41. Щербак В. Реєстрові козаки на державній службі / В. Щербак // *Енциклопедія українського козацтва.* – К.: Видавничий дім "Києво-могилянська академія", 2006. – Т. I. – С. 100.
42. Яремчук В. Минуле України в історичній науці УРСР після сталінської доби / В. Яремчук. – Острого: Видавництво Національного університету "Острозька академія", 2009. – 526 с.
43. Яценюк Ф. Українське козацтво в дослідженнях Любомира Винара / Ф. Яценюк // *Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць.* – Чернівці: Рута, 2006. – Вип. 323/324: Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. – С. 22–27.
44. Wynar L. *History of Early Ukrainian Printing, 1491–1600* / L. Wynar. – Denver: University of Denver. Graduate School of Librarianship, 1962. – 95 p.